Suomen huumetilanne ja huumekontrolli 1960-luvulta 1980-luvulle

Osmo Kontula

Johdanto

Suomen julkiselle huumekeskustelulle on viime vuosina ollut tyypillistä, että sitä on käyty yksittäisten huumetapausten perusteella ja usein iltapäivälehdissä. Tästä syystä on Suomen julkinen huumekuva monin tavoin vääristynyt verrattuna tyypillisten huumetapausten luonteeseen, merkitykseen ja yleisyyteen. Markku Soikkelin (1985) laatiman vuoden 1984 Suomen huumekirjoittelua käsittelevän selvityksen mukaan lehdistö on käyttänyt artikkeleissaan asiantuntijoina useimmiten huumepoliisin tai huumeita käyttäneiden nuorten vanhempien perustamien yhdistysten edustajia. Kontrolliviranomaiset ja järjestöt ovat aktiivisuudellaan muovanneet julkista huumekuvaa omien intressiensä suuntaan. Niiden kannalta on ollut ilmeisen tarkoituksenmukaista esittää Suomen huumetilanne todellista synkempänä, sillä tätä on voitu käyttää joko aikaisempien resurssien säilyttämisen tai lisäresurssien saamisen perusteluna.

Huumetilanteen julkisen kuvan lisäksi on huumekontrollilla vaikutusta myös ilmi tulleiden huumetapausten määrään, huumeiden käytön seurauksiin ja huumeiden käyttöön yleensä. Huumekontrolli vaikuttaa huumausainerikosten ilmituloon ja valikoitumiseen sekä muokkaa monin eri tavoin huumemarkkinoita. Suomen huumetilannetta kuvaavia tilastoja ja muita huumetilanteeseen liittyviä tietoja on tästä syystä täydennettävä huumekontrollin kehitystä ja erityispiirteitä kuvaavilla tiedoilla. Vasta nämä tiedot yhdistämällä voidaan tehdä johtopäätöksiä huumetilanteesta ja sen kehityksestä. Tässä esitettävät Suomen huumekontrollia ja huumetilannetta koskevat tiedot perustuvat Oikeuspoliittisella tutkimuslaitoksella tekemääni tutkimukseen (Kontula 1986).

Suomen huumekontrollin kehitys ja erityispiirteet

Suomessa vastustettiin aluksi kansainvälistä huumekontrollia, koska maassa ei ollut mainittavaa huumeongelmaa. Kansainliiton painostuksesta Suomi kuitenkin taipui noudattamaan huumeisiin liittyviä kansainvälisiä sopimuksia. Suomessa oli jo 1930-luvulla opiaattien käyttäjiä, mutta heitä ei koettu merkittäväksi ongelmaksi. Vasta 1960-luvun puolivälissä huumekontrolli havahtui, kun havaittiin ensimmäisiä merkkejä hasiksen leviämisestä Suomeen. Tällöin perustettiin poliisiin erillisiä huumeyksiköitä ja vuonna 1966 kriminalisoitiin asetuksen muutoksella huumeiden käyttö muuhun kuin lääkinnälliseen tarkoitukseen. Huumeiden käytön kriminalisointi vahvistettiin vuoden 1972 huumausainelaissa. Suomen lisäksi huumeiden käyttö on kriminalisoitu Länsi-Euroopassa vain Norjassa ja Kreikassa.

Huumeiden käytön kriminalisoinnilla haluttiin erityisesti lisätä poliisien valtuuksia huumausainerikosten tutkinnassa. Käytön kriminalisointi mahdollistaa pidätykset ja kotietsinnät jo hyvinkin lievissä rikostapauksissa. Huumeiden käytöstä voidaan syyttää jo silloinkin, jos esimerkiksi vetää yhdet savut kaverien tarjoamasta hasispiipusta.

Vuonna 1981 tuli Suomessa voimaan uusi huumausaineasetus, jossa kriminalisoitiin suuri joukko lääkeaineita. Näitä olivat lähinnä psykofarmakat eli psyykeen vaikuttavat lääkkeet. Huumekontrollin kiristäminen ei tässä vaiheessa liittynyt kansainvälisiin sopimuksiin, sillä vasta vuonna 1984 YK:n huumausainekomissio hyväksyi tiukan äänestyksen jälkeen huumausaineluetteloon joukon psykofarmakoita. Tätä huume-käsitteen laajennusta vastustivat hyvin voimakkaasti lääketeollisuuden edustajat. Tämän laajennuksenkin jälkeen Suomessa kriminalisoituihin aineisiin kuuluu

enemmän nimikkeitä kuin kansainväliset sopimukset edellyttäisivät.

Huume-käsitteen laajentamista huumausaineasetuksessa perusteltiin pääasiassa poliisitutkinnan tehokkuuden lisäämisellä. Asetuksen muutoksen jälkeen on erilaisia pakkotoimenpiteitä voitu kohdistaa myös lääkeainetapauksiin. Käytännössä tämä on merkinnyt huumekontrollin kohdistumista aikaisempaa laajemmin erilaisiin päihdeongelmaisiin.

Pohjoismaisittain arvioiden eivät Suomen huumekontrollin miehistöresurssit ole kovin suuret, eivätkä ne ole kasvaneet 1980-luvulla sellaista vauhtia kuin muissa Pohjoismaissa. Pääosa huumekontrollin voimavaroista on Helsingissä. Helsingin huumepoliisin nykyinen vahvuus on 40 henkilöä. Tämän lisäksi Helsingissä on keskusrikospoliisin kahdeksan hengen huumeryhmä, joka avustaa paikallisia poliiseja huumerikosten tutkinnassa Helsingin ulkopuolella. Muissa isoissa kaupungeissa on muutaman huumepoliisin suuruisia erillisiä yksikköjä. Tullilla on käytettävissään 45 huumevalvontaan erikoistunutta miestä eri puolilla Suomea ja 25 huumekoiraa. Poliisilla puolestaan on käytettävissään noin 50 huumekoiraa.

Huumekontrollin voimavaroja on viime vuosina lisätty monin tavoin. Helsingin huumepoliisin resurssit lisääntyivät 80-luvun alussa kolmasosalla, kun alkoholirikosten tutkinta siirrettiin toiseen osastoon. Muualle Suomeen on perustettu useita uusia huumepoliisin osastoja. 1970-luvun loppuvuosista lähtien on poliisin huumekoulutusta lisätty tuntuvasti ja tullin valvontaresursseja on tasaisesti kasvatettu. Samanaikaisesti on lääkintöhallitus tehostanut huomattavasti psykoaktiivisten lääkeaineiden ja huumausaineseptien valvontaa.

Huumepoliisin esitutkintakäytäntö poikkeaa monin tavoin muiden maiden poliisin menetelmistä. Tämä johtuu pääasiassa lainsäädännön poliisille suomista suurista valtuuksista. Selvimpänä osoituksena tästä on poliisin mahdollisuus pidättää epäilty 17 vuorokauden ajaksi kuulusteluja varten, vaikka pidätyshetkellä ei vielä olisikaan mitään konkreettista näyttöä henkilön syyllisyydestä. Huumausainerikoksissa tätä maksimaalista pidätysaikaa sovelletaan suhteellisen usein, selvästi useammin kuin muissa rikoksissa keskimäärin. Tämä on käytännössä johtanut siihen, että kuulusteltavilta on saatu suhteellisen helposti tunnustuksia ja ilmiantoja. Poliisilla on ollut käytettävissään myös ns. vasikoita, joita ei käytetä todistajina oikeudessa. Kun hyvin vähäpätöisiin huumausainerikoksiin on eräissä tapauksissa uusien paljastusten toivossa sovellettu pitkiä pidätysaikoja, on tapahtunut niinkin, että tuomioistuimessa ei ole voitu tuomita syytetylle päiväsakkoa niin monelta päivältä, kuin hän on jo ehtinyt esitutkinnan aikana olla pidätettynä.

Huumepoliisin arvioiden mukaan on tunnustusten ja ilmiantojen saanti huumausainerikoksista hyvin helppoa. Tämä tosiasia on jouduttu ottamaan huomioon myös Suomen huumemarkkinoilla. Kun ilmituloriski on suhteellisen suuri, ei Suomessa ole syntynyt kovinkaan monia ns. huumeliigoja. Vaikka poliisi pyrkiikin johdonmukaisesti yhdistämään eri henkilöitä toisiinsa ja rakentamaan siten mahdollisimman laajoja huumejuttuja, on Suomen viime vuosien huumausainerikoksista silti kolme neljäsosaa ollut sellaisia, joissa on ollut syytettynä enintään kaksi henkilöä. Huumejutut ovat siten koskeneet yksittäisiä henkilöitä, ja huumeliigoja koskevat tai yleensä laajat huumejutut ovat olleet Suomessa harvinaisia.

Suomalaisten huumausainerikosten tyypillisiä piirteitä

1970-luvun alussa huumausainerikoksista syytettiin vuosittain yli tuhatta henkilöä. Tämän jälkeen alkoi ilmi tulleiden huumausainerikosten määrä pudota Suomessa selvästi (ks. taulukko 1). Putoaminen jatkui vuoteen 1981 saakka, jolloin huumausainerikoksista esitettiin koko maassa enää noin 400 syytettä. Samalla syytettyjen keski-ikä kohosi 70-luvun alun 18,5 vuodesta (vuonna 1971) lähelle 25:tä vuotta. Syytettyjen keski-iän nousua selittää kaksi tekijää: toisaalta osa 1970-luvun alkupuolella huumeiden käytön aloittaneista nuorista jatkoi huumeiden käyttöään ja joutui pidätetyksi myös myöhempinä vuosina eli aikaisempaa vanhempana, toisaalta nuoret paljolti menettivät 70-luvun alun jälkeen kiinnostustaan hasiksen käyttöön. Naisten osuus syytetyistä on ollut koko ajan noin viidennes, ja naiset ovat olleet keskimäärin useita vuosia syytettyjä miehiä nuorempia.

Taulukko 1. Huumausainerikoksista tuomion päärikoksena syytettyjen jakaumat sukupuolen ja iän mukaan vuosina 1973—1983[1]

sukupuoli	ikäryhmä	1973	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
lukumäärät										
mies	15—19-v.	344	262	79	67	85	50	55	102	115
	20—24-v.	201	263	229	225	250	190	101	220	239
	25—29-v.	32	49	70	76	125	105	117	167	201
	30—34-v.	11	7	13	13	30	30	28	64	92
	35-v. —	3	10	11	11	2	12	19	40	59
	yhteensä	591	591	402	392	492	387	320	593	706
nainen	15—19-v.	114	90	48	36	43	40	21	36	61
	20—24-v.	31	23	43	56	47	51	31	53	61
	25—29-v.	5	7	10	12	9	18	14	22	34
	30—34-v.	1	0	3	2	1	1	3	5	4
	35-v. —	4	3	3	2	0	1	7	6	4
	yhteensä	155	123	107	108	100	111	76	122	164
yhteensä	15—19-v.	458	352	127	103	128	90	76	138	176
	20—24-v.	232	286	272	281	297	241	132	273	300
	25—29-v.	37	56	80	88	134	123	131	189	235
	30—34-v.	12	7	16	15	31	31	31	69	96
	35-v. —	7	13	14	13	2	13	27	46	64
	yhteensä	746	714	509	500	592	498	397	715	871
prosentti-osuudet										
mies	15—19-v.	58	44	20	17	17	13	17	17	16
	20—24-v.	34	45	57	57	51	49	32	37	34
	25—29-v.	5	8	17	19	25	27	37	28	29
	30—34-v.	2	1	3	3	6	8	9	11	13
	35-v. —	1	2	3	3	0	3	6	7	8
	yhteensä	100	100	100	99	99	100	101	100	100
nainen	15—19-v.	74	73	45	33	43	36	28	30	37
	20—24-v.	20	19	40	52	47	46	41	43	37
	25—29-v.	3	6	9	11	9	16	18	18	21
	30—34-v.	1	0	3	2	1	1	4	4	2
	35-v. —	3	2	3	2	0	1	9	5	2
	yhteensä	101	100	100	100	100	100	100	100	99
yhteensä	15—19-v.	61	49	24	21	22	18	19	19	20
	20—24-v.	31	40	53	56	50	48	33	38	34
	25—29-v.	5	8	16	18	23	25	33	26	27
	30—34-v.	2	1	3	3	5	6	8	10	11
	35-v. —	1	2	3	3	0	3	7	6	7
	yhteensä	100	100	100	101	100	100	100	99	99
keski-ikä,	vuotta	19,6	20,6	22,0	22,8	22,9	23,6	25,9	24,9	24,5

[1]Vuotta 1973 aikaisemmat rikosluvut eivät ole täysin vertailukelpoisia tässä esitettävien lukujen kanssa, joten niitä ei siitä syystä esitetä.

Ulkomaalaisten (turistit) osuus on jäänyt vuosittain alle 5 %:n kaikista syytetyistä.

Vuoden 1981 jälkeen ovat huumausainerikosten määrät kääntyneet Suomessa selvään kasvuun ja syytettyjen keski-iän nousu on pysähtynyt. Vuonna 1984 syytettyjen lukumäärä kohosi jo lähelle tuhatta, mutta vuonna 1985 rikosten määrällinen kasvu pysähtyi ja alle 20-vuotiaiden osuus rikostapauksista väheni. Tämä enteilee sitä, että huumausainerikosten lukumääräinen huippu on ohitettu.

Ilmi tulleista huumausainerikoksista on aikaisempaa useampi 80-luvulla ollut edellisten vuosien tapauksia, toisin sanoen esitutkin-

nassa on entistä useammin saatu selville vanhoja rikoksia. Tähän on päästy käyttämällä aikaisempaa tehokkaampia esitutkintamenetelmiä. Tutkinnan luonnetta kuvaa sekin, että vain joka neljänneltä syytetyltä on saatu takavarikoiduksi huumausainetta. Useimmissa tapauksissa on näyttö onnistuttu hankkimaan muilla esitutkintamenetelmillä, pääasiassa pidätyksiin liittyvillä kuulusteluilla.

Huumausainerikosten yhteydessä ilmi tulleista aineista on selvästi yleisin ollut hasis, joka yhdessä marihuanan kanssa on kattanut viime vuosien huumausainerikoksista noin 70 %. Lääkeaineiden osuus on ollut noin 20 % ja lopuista 10 %:sta on pääosa ollut amfetamiinia ja osa LSD:tä ja heroiinia.

Noin kaksi kolmasosaa kaikista huumausainerikoksista on ollut sellaisia, joissa pienehköjä huumausainemääriä on joko käytetty (50 %) tai pidetty hallussa omiin tarpeisiin. Sekä myynnin että salakuljetuksen osuus on ollut noin 10 %. Loput ovat olleet huumeiden levitystä ja välitystä. Törkeitä huumausainerikoksia on vuosittain ollut keskimäärin 4 %. Törkeäksi huumausainerikos määritellään pääasiassa ilmi tulleen huumausaineen määrän mukaan.

Huumeiden tarjonnan supistuessa ja hintojen noustessa joutuu osa huumeiden käyttäjistä hankkimaan rahat aineita varten laittomin keinoin. Suomessa tämä muu rikollinen toiminta ei näytä kuitenkaan olevan huumausainerikoksista tuomittavilla kovin yleistä. Viime vuosina on keskimäärin 15 %:lla ollut syyte jostakin muusta rikoksesta huumausainerikoksen lisäksi. Puolet näistä rikoksista on ollut omaisuusrikoksia eli alle kymmenesosassa huumausainerikoksista syytetty on saanut syytteen myös omaisuusrikoksesta. Ne näyttävät keskittyvän huumeiden katukauppiaisiin, joille huumeiden myynti on vain osa muuta rikollista toimintaa.

Huumausainerikoksiin liittyvien väkivaltarikosten määrä on ollut hyvin vähäinen, sillä viime vuosina on Suomessa ollut vuosittain keskimäärin vain seitsemän sellaista huumetapausta, johon on liittynyt väkivaltarikos. Huumausainerikoksiin liittyvien muiden rikosten vähäisyys esimerkiksi muihin Pohjoismaihin verrattuna aiheutunee suurelta osin kovien huumeiden vähäisestä käytöstä Suomessa.

Huumausainerikosten uusiminen on sen sijaan hyvin yleistä. Viime vuosina on joka toinen syytetyistä ollut rikoksenuusija, jolla on aikaisemminkin ollut syyte huumausainerikoksesta.

Noin 70 % huumausainerikoksista johtaa Suomessa sakkorangaistukseen ja noin 10 % ehdottomaan ja samoin 10 % ehdolliseen vapausrangaistukseen. Kymmenesosa syytetyistä joko jätetään tuomitsematta tai syyte heitä vastaan hylätään näytön puuttumisen vuoksi. Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjoista tutkittujen 72 esimerkkitapauksen perusteella näyttävät sakkorangaistukseen tuomitut käyttäneen hasista enintään 20 grammaa tai välittäneen tahi myyneen sitä ystävilleen hyvin pieniä määriä. Koska sakkorangaistuksia on yli kaksi kolmasosaa kaikista huumerikoksista, on ilmeistä, että useimmat Suomen huumausainerikoksista ovat edellä kuvattua lievempiä. Tyypillisin huumerikos on enintään muutaman hasisgramman käyttö omiin tarpeisiin tai yhdessä kavereiden kanssa.

Suomalaisten huumausainerikokset Pohjoismaiden ja muun Euroopan huumausainerikoksiin verrattuna

Suomen huumausainerikosten laatua kuvaavat havainnollisesti vertailut muissa Euroopan maissa ilmi tulleisiin huumerikoksiin. Eri maiden huumausainerikosten tarkemmasta sisällöstä ei tutkimusta tehtäessä ole ollut paljon tietoa; vain rikosten kokonaismääristä, huumetakavarikoista ja huumausainerikoksista pidätetyistä on tietoja ollut käytettävissä.

Pohjoismaisessa vertailussa (Narkotikasituationen i norden, 1984) osoittautuvat Suomen huumausainerikosluvut kaikkein pienimmiksi. Ne ovat noin 10 % Ruotsin, noin 15 % Tanskan ja noin 50 % Norjan vastaavista rikosluvuista. Lisäksi näyttävät Suomessa ilmi tulevat rikokset keskimäärin ottaen vähäpätöisemmiltä kuin muissa Pohjoismaissa. Ero näkyy myös vankiluvuissa, sillä Norjassa on kaikista vangeista 22 % tuomittu huumausainerikoksista, Tanskassa 14 %, Ruotsissa 8 %, mutta Suomessa vain vajaa prosentti (Aho & Halinen 1984). Jonkin verran lukujen vertailua vaikeuttaa Suomen kansainvälisestikin arvioiden suuri vankiluku. Suomen vähäisen huume-

Taulukko 2. Huumausaineiden takavarikot eri huumausaineryhmissä ja huumausainerikoksista pidätetyt Euroopassa vuonna 1984 Interpolin keräämien tietojen mukaan

maa	opiaatit			kokaiini			amfetamiini			kannabis			yhteensä	
	takavarikoitu ainetta (kg)	1 000:ta henkilöä kohden (g)	henkilöitä pidätetty	takavarikoitu ainetta (kg)	1 000:ta henkilöä kohden (g)	henkilöitä pidätetty	takavarikoitu ainetta (kg)	1 000:ta henkilöä kohden (g)	henkilöitä pidätetty	takavarikoitu ainetta (kg)	1000:ta henkilöä kohden (g)	henkilöitä pidätetty	henkilöitä pidätetty	100 000:ta henkilöä kohden pidätetty
Espanja	203,9	5,3	3 468	277,0	7,2	925				37 206,7	973,3	6 359	10 868	28
Ranska	218,5	4,0	11 698	122,4	2,2	749	0,9	0,0	20	31 475,9	575,9	15 484	28 174	52
Hollanti	144,3	10,0		177,9	12,4		39,1	2,7		29 608,6	2 061,6		7 353	51
Englanti	331,3	6,0		35,9	0,6					24 935,6	538,3			
Italia	461,7	8,2	10 859	73,3	1,3	1 010				6 046,8	106,9	3 390	15 259	27
Belgia	132,3	13,4		100,6	10,2		3,8	0,4		6 254,2	634,6		3 277	33
Portugali	18,2	1,8	190	59,3	5,9	51	0,0	0,0	3	6 390,2	632,8	771	1 017	10
Länsi-Saksa	275,4	4,5	19 186	171,1	2,8	4 240	14,5	0,2	1 219	5 646,0	91,9	49 170	75 945	124
Tanska	23,9	4,6		6,5	1,3		2,0	0,4		1 004,7	195,3		5 054	98
Sveitsi	39,6	6,1	1 331	23,1	3,6	293	0,1	0,0	12	926,0	142,4	4 387	6 130	94
Kreikka	13,7	1,4	273	0,2	0,0	5				891,3	90,6	589	870	9
Ruotsi[1]	1,1	0,1		43,3	5,2		85,8	10,3		463,7	55,7			
Norja	2,6	0,6		0,2	0,0		11,7	2,8		307,4	74,4		6 737	163
Itävalta	54,2	7,2		4,3	0,6					245,7	32,5		1 481	20
Luxemburg	3,1	8,5	47	2,9	8,0	12	0,0	0,0	6	118,6	325,8	38	110	30
Kypros	8,9	13,6	11	0,0	0,0	1				74,8	114,2	57	69	11
Irlanti	0,7	0,2	92	0,1	0,0	24	0,0	0,0	8	16,0	4,6	928	1 071	30
Suomi[1]	0,3	0,0		0,0	0,0					12,6	2,6			
Islanti				0,0	0,0	2	1,3	5,5	18	7,2	30,4	16	41	17
Monaco	0,0	0,0	3	0,0	0,0	1				0,1	3,7	18	22	81
Malta			28			6			20			480	544	144

[1]Suomessa ja Ruotsissa ei tilastoida pidätettyjen lukumääriä. Tiedossa kuitenkin on, että suurin osa (noin kaksi kolmasosaa) huumausainerikoksista syytetyistä pidätetään. Tämän perusteella voidaan arvioida, että Suomessa on viime vuosina pidätetty keskimäärin noin 500 ja Ruotsissa noin 5 000 henkilöä. Tämän mukaan olisi vuoden aikana Suomessa pidätetty 100 000:ta henkilöä kohden noin 10 ja Ruotsissa noin 60 henkilöä.

Lähde: Report on drug trafficking in Europe during 1984.

vankimäärän pääselityksenä on kuitenkin se, että törkeiden huumausainerikosten määrä on Suomessa selvästi pienempi kuin muissa Pohjoismaissa. Kun esim. Ruotsissa on 300—400 törkeätä huumausainerikosta vuosittain, on niitä Suomessa vastaavasti vain 10—30. Ero johtunee jälleen siitä, että Suomessa on oleellisesti vähemmän kovien huumeiden käyttäjiä kuin muissa Pohjoismaissa. Kun Ruotsissa ja Tanskassa arvioidaan olevan huumeita ruiskeina käyttäviä 8 000 — 10 000, heitä on Suomessa arviolta vain 200 — 300.

Muualta Euroopasta on vertailukelpoisia tietoja ollut käytettävissä vain huumausainerikoksista pidätetyistä ja huumetakavarikoista Interpoliin kuuluvista maista vuodelta 1984. Tiedot ovat Interpolin keräämiä.

Taulukkoon 2 on koottu kaikki käytettävissä olleet tiedot huumeiden takavarikoista ja huumausainerikoksiin liittyvistä pidätyksistä Euroopassa vuonna 1984. Pidätystiedot puuttuvat useista maista (mm. Suomesta ja Ruotsista) ja Maltan osalta puuttuvat tiedot takavarikoista. Norjaa koskeva Interpolin julkaisema pidätystieto on ilmeisen virheellinen (liian suuri).

Takavarikot ja pidätykset on jaoteltu neljään aineen mukaiseen pääryhmään ja takavarikoiden suuruus on suhteutettu kunkin maan väkilukuun. Useista maista oli tiedossa vain pidätettyjen kokonaismäärä, jolloin sitä ei ole voitu eritellä ainekohtaisesti. Taulukossa mainittujen aineiden lisäksi olisi ollut käytettävissä jonkin verran tietoja myös LSD:n ja lääkeaineiden takavarikoista, mutta tiedot olivat siinä määrin puutteellisia, että niiden esittämisestä luovuttiin.

Lähes kaikkiin taulukon 2 lukuihin täytyy tehdä se varaus, että ne eivät välttämättä sisällä kaikkia tietoja kussakin maassa tehdyistä takavarikoista ja pidätyksistä. Tiedot on esitetty sellaisina kuin jäsenmaat olivat ne kevään 1985 aikana Interpolille raportoineet. Vuoden 1984 lukuihin on tulossa myöhemmin vielä jonkin verran täydennyksiä. Suomessa ovat tilastoidut takavarikkoluvut kuitenkin olleet samalla tasolla kuin taulukosta näkyy, eikä Suomen luvuista siten puutu tilastoitavia aineita. Amfetamiinia on Suomessa normaalisti jonkin verran takavarikoitu, vaikka sitä ei vuoden 1984 tilastoissa näytäkään esiintyvän.

Euroopan maat on sijoitettu taulukkoon takavarikoitujen huumausaineiden yhteenlaskettujen kilomäärien mukaisessa järjestyksessä. Espanjassa on siten takavarikoitu eniten huumeita ja Monacossa vähiten (Maltan tiedot puuttuvat). Taulukosta puuttuvat kokonaan Interpolin eurooppalaisista jäsenmaista Turkki, Jugoslavia ja Unkari siitä syystä, että ne eivät olleet ehtineet raportoida tietojaan ennen julkaisun ilmestymistä. Lukuja tulkittaessa on myös muistettava, että osa takavarikoiduista aineista ei ollut välttämättä tarkoitettu myyntiin siinä maassa, jossa takavarikko tehtiin. Huumeiden kauttakulkua voi arvioida jonkin verran vertaamalla takavarikoitujen aineiden ja pidätettyjen henkilöiden määrän suhdetta toisiinsa. Jos takavarikoituja aineita on paljon mutta pidätettyjä henkilöitä vähän, on aihetta arvioida, että ainakin osa aineista on tarkoitettu kauttakulkuun eikä kyseisen maan huumemarkkinoille.

Pohjoismaat sijoittuvat Suomea lukuun ottamatta eurooppalaisittain keskiryhmään takavarikkojen absoluuttisissa määrissä, mutta väkilukuihin suhteutetuissa tuloksissa alle keskimääräisten lukujen. Suomi on tässä suhteessa aivan omassa luokassaan, sillä väkilukuun suhteutettuna on Suomessa takavarikoitu huumeita vähiten koko Euroopassa. Absoluuttisinakin lukuina näyttävät Suomen takavarikot hyvin vähäisiltä. Pidätysluvuista ei Suomessa pidetä tilastoa, mutta arvion mukaan Suomi sijoittuu pidätysmäärissäkin Euroopan viimeisten maiden joukkoon. Suomen huumausainerikosten määrä ja huumeongelman laajuus näyttävät siten eurooppalaisesta perspektiivistä hyvin vähäisiltä. Pienet muutokset eri vuosien takavarikkomäärissä eivät tätä tulosta muuksi muuta.

Muut tiedot Suomen huumetilanteen luonteesta

Suomen huumetilanne on kansainvälisesti arvioiden monessakin suhteessa poikkeuksellisen hyvä. Huumausainerikosten määrän ja laadun lisäksi tätä osoittavat sosiaali- ja terveydenhuollon tilastot ja nuorten huumeiden käyttöä selvittävät tutkimukset.

Suomalaisten vähäinen psykoaktiivisten aineiden käyttö näkyy jo psykofarmakoiden

kulutustilastoista. Näitä on Suomessa viime vuosina käytetty selvästi vähemmän kuin muissa Pohjoismaissa. Kulutustiedot ovat vastanneet hyvin käyttäjätutkimusten tietoja, joiden mukaan suomalaisista 6 % ilmoittaa käyttävänsä psykofarmakoita (Riska & Klaukka 1983).

Varsinaisten huumausaineiden käytöstä on tietoja varusmiehistä (noin 20-vuotiaita) ja Tampereen kaupungin 14—20-vuotiaista nuorista vuodelta 1985. Varusmiestutkimuksen mukaan (Heinonen 1985) oli 11 % kaikista vastaajista kokeillut joskus huumetta. Enemmän kuin joka toisella kokeilu oli jäänyt yhteen kertaan. Vain 0,5 % varusmiehistä oli kokeillut huumeita yli 50 kertaa. Tamperelaisnuorten osalta huumeiden kokeiluluvut olivat vielä pienempiä. Heistä oli 5 % kokeillut jotakin huumetta, ja näistä kokeilijoista vain kolmasosa oli kokeillut tätä huumetta useamman kerran, eikä kukaan ollut kokeillut mitään huumetta yli seitsemää kertaa. Yleisimmät kokeiluaineet olivat liimat (haistelu), hasis ja lääkeaineet (Selvitys tamperelaisnuorten huumeiden käytöstä, 1985). Suunnilleen yhtä harvinaisia kuin Tampereella ovat nuorten huumekokeilut olleet tuoreimpien tietojen mukaan myös Vaasassa ja Hangon seudulla.

Päihdehuollon palveluksia käytti vuonna 1983 tehdyn selvityksen (Savio 1983) mukaan vuoden aikana noin 300 — 400 huumeiden käyttäjää. Useimmilla heistä oli huumeiden käyttö sekakäyttöä alkoholin kanssa. Huumeiden käyttäjät muodostivat 1,5 % päihdehuollon asiakkaista. PAV-huollon (päihdyttävien aineiden väärinkäyttölain) toimenpiteiden kohteiksi valikoituneista on 1980-luvulla ollut huumeiden käyttäjiä keskimäärin 0,5 %, ja heidän osuutensa muista päihteiden väärinkäyttäjistä on ollut koko ajan vähenemässä. Yleisesti ottaen pidetään Suomen päihdehuollossa lääkkeiden väärinkäyttöä huumeiden käyttöön verrattuna selvästi suurempana ongelmana.

Sairaaloissa oli vuonna 1983 huumeiden väärinkäytön vuoksi hoidettavana 32 henkilöä ja vuonna 1984 heitä oli 27. Tämä on vain vajaa kymmenesosa lääkkeiden väärinkäytön vuoksi hoidettujen potilaiden lukumäärästä. Hoidettavat tapaukset ovat harvoin hengenvaarallisia, sillä esimerkiksi vuonna 1982 ei Suomessa tavattu yhtään huumeiden käyttöön liittyvää kuolemantapausta (Vuori & al. 1984). Kuolinsyytilastoista on viime vuosina löytynyt huumeisiin liittyvä kuolemantapaus keskimäärin joka toinen vuosi. Tässä suhteessa Suomen huumetilanne on oleellisesti parempi kuin muissa Pohjoismaissa. Ero näkyy myös Suomen vankiloissa, joissa ei viime vuosina ole tavattu kuin muutamia satunnaisia huumetapauksia (Aho & Halinen 1984).

Huumekontrolli ilmi tulleiden huumausainerikosten lukumäärän kasvun selittäjänä ja huumetapausten valikoijana

Huumausainerikostapaukset kuvastavat jo sinänsä kontrollin toimintaa, ja samalla ne ovat viranomaisten suorite- eli tehokkuustilastoja. Kun sosiaali- ja terveydenhuollon tilastot sisältävät pääasiassa huumeiden ongelmakäyttäjiä, eivät huumeista aiheutuvat ongelmat ole kriteereinä rikostapauksia selvitettäessä ja tilastoitaessa. Tässä on perussyy siihen, miksi huumepoliisilla ja sosiaali- ja terveydenhuollon edustajilla on kovin erilainen käsitys Suomen huumetilanteesta. Rikostilastoissa on sosiaali- ja terveydenhuollon tilastoihin verrattuna enemmän tapauksia siksi, että niihin sisältyy paljon vähäisiä rikoksia, esimerkiksi tapauksia, joissa on satunnaisesti käytetty hasista ja lääkkeitä. Vaikka ne ovatkin nykyisen lainsäädännön mukaan rikoksia, ei niistä kuitenkaan aiheudu paljoakaan sosiaalisia tai terveydellisiä ongelmia, eivätkä ne siten näy sosiaali- ja terveydenhuollon tilastoissa.

Huumeongelma on siten rikostilastoja suppeampi käsite. Lisäksi on muistettava, että eri maissa huumerikoksen ja huumeongelman suhde on erilainen. Jos kontrolli kohdistuu pääasiassa vain vakavampiin huumausainerikoksiin, kuten Tanskassa, ei huumerikoksen ja -ongelman välillä ole kovin suurta eroa. Suomessa puolestaan on ero näiden käsitteiden välillä nykyään melko suuri.

Suomen huumausainerikoksille on viime vuosina ollut ominaista, että ne ovat olleet suhteellisesti ottaen aikaisempaa vähäpätöisempiä. Osittain on kyse kontrollin uudesta määrittelystä, sillä vuoden 1981 huumausaineasetuksen jälkeen on lääkeaineiden kontrollia kiristetty. Tällöin ovat uutena ryhmänä kont-

rollin piiriin tulleet lääkkeiden sekakäyttöä muiden päihteiden kanssa harrastavat päihdeongelmaiset. Poliisi on näissä tapauksissa käyttänyt saamiaan lisävaltuuksia tehokkaasti hyväkseen. Muutos on merkinnyt vuosittain noin viidesosan nousua huumausainerikosten kokonaismääriin.

Laillisten huumemarkkinoiden kiristyminen on lisännyt paineita laajentaa laittomia huumemarkkinoita. Tämä näkyy laillisesti maahan tuotujen huumausaineiden tuonnin vähenemisenä kolmasosaan 1960-luvun jälkeen ja lääkäreiden kirjoittamien huumausaintereseptien määrän putoamisena 1980-luvun alkuvuosina puoleen 1970-luvun tilanteeseen verrattuna. Osa näiden huumeiden käyttäjistä on joutunut turvautumaan laittomiin huumemarkkinoihin, jolloin heidän mahdollisuutensa joutua syytteeseen huumeiden käytöstä ovat selvästi lisääntyneet. Tämä on havainnollinen esimerkki huumekontrollin uudenlaisesta kohdistamisesta. Se näkyy nousuna rikosluvuissa mutta ei huumeiden käytössä.

Huumausainerikosten ilmitulossa tapahtuu valikoitumista sukupuolen, iän, varallisuuden ja elämäntavan mukaan. Vaikka huumeiden käyttöä mittaavissa tutkimuksissa ei olekaan havaittu mainittavaa eroa miesten ja naisten huumeiden käytön yleisyyden välillä, on naisten osuus ilmi tulleista huumausainerikoksista vain viidesosa. Naisten huumeiden käyttö näyttää tulevan ilmi lähinnä vain silloin, kun heidän aviomiehensä tai poikaystävänsä jää kiinni huumeiden käytöstään. Naiset eivät näytä kiinnostavan paljoakaan suomalaista huumekontrollia. Ingemar Rexed ja Marie Sesser (1981) ovat tehneet samanlaisen havainnon Ruotsissa. Tämän lisäksi naiset saavat samanlaisista rikoksista lievempiä tuomioita kuin miehet ja heidän pidätysaikansa ovat lyhyempiä. Pääsyynä tähän on ilmeisesti se, että naisia ei pidetä yhtä vastuullisina tekoihinsa kuin miehiä.

Miesten lisäksi huumekontrolli kohdistuu Suomessa tehokkaana nuoriin. Pia Rosenqvistin (1970) tutkimista huumeiden käyttäjistä olivat nuorimmat jääneet kiinni useammin kuin vanhemmat. Rosenqvistin ja Paula Määtän (1976) tutkimista hasiksen käyttäjistä lähes joka toinen oli joutunut tekemisiin poliisin kanssa. Kontrollin kannalta nuorten huumeiden käyttö on kiinnostavaa, kun taas esimerkiksi keski-ikäisten naisten lääkkeiden väärinkäyttö ei kiinnosta huumepoliisia.

Eniten kiinnostavat julkisilla paikoilla liikkuvat ja epäsäännöllistä elämää viettävät nuoret (Määttä 1976). Tämä merkitsee rikostapausten valikoitumista myös varallisuuden mukaan. Vuosittain sakkorangaistuksiin Suomessa tuomittavista henkilöistä on joka toinen käytännöllisesti katsoen vailla tuloja, ja vain muutama prosentti heistä saa tuloja saman verran kuin muu väestö keskimäärin. Vähätuloisten osuus on yhtä suuri eri ikäryhmissä, eli nuoruus ei selitä vähätuloisuutta, vaan kyse on kontrollin tavasta valikoida kohteensa.

Kontrollin vaikutus huumeiden käyttöön

Kontrollin kohdistaminen antaa huumetilanteesta valikoidun kuvan. Kontrollin kehitys taas on näyttänyt tuovan ilmi aikaisempaa enemmän rikostapauksia, vaikka huumeiden käyttö ei olekaan Suomessa viime vuosina paljoakaan muuttunut. Kontrolli muuttaa siten ainakin huumetilanteesta vallitsevaa julkista kuvaa. On kuitenkin epäselvää, vaikuttaako kontrolli suoranaisesti huumeiden käyttöön vai selittävätkö suomalaisen huumekontrollin erityispiirteet Suomen huumeongelman vähäisyyttä.

Osittain huumekontrollista ja osittain Suomen huumemarkkinoiden pienuudesta johtuen ovat huumeiden hinnat Suomessa 25—50 % kalliimpia kuin muissa Pohjoismaissa. Huumeiden korkea hinta voi osaltaan hillitä huumeiden leviämistä Suomeen. Se voisi pakottaa osan käyttäjistä turvautumaan omaisuusrikoksiin huumeiden rahoittamiseksi, mutta näiden rikosten määrä ei kuitenkaan ole osoittautunut huumeiden käytön yhteydessä Suomessa kovinkaan suureksi. Huumemarkkinoiden pienuus on ollut ilmeisenä syynä siihen, että ammattirikolliset eivät ole kiinnostuneet kovinkaan paljoa Suomen huumekaupasta.

Huumekontrolli pakottaa olemassaololloon huumeiden käyttäjiä organisoitumaan alakulttuureiksi. Koska huumeita on hankittava rikollisin keinoin, voi alakulttuuri tutustuttaa jäsenensä organisoituun rikollisuuteen. Tätä näyttää tapahtuneen Suomessa kuitenkin melko vähän. Ilmi tulleissa huumausainerikoksissa

on vain harvoin ollut kyse laajemmista organisaatioista, vaikka huumepoliisi ja syyttäjät pyrkivätkin yhdistämään mahdollisimman monta henkilöä samaan juttuun. Osaksi tämä johtunee Suomen huumemarkkinoiden pienuudesta ja osittain myös siitä, että nykyisen esitutkintakäytännön aikana on organisaatioon kuuluvien huumeiden käyttäjien ilmituloriski melko suuri. Organisaatioiden muodostamisessa on täytynyt noudattaa varovaisuutta.

Suomen huumetilanteen arviointia sosiaali- ja terveysviranomaisten tilastojen perusteella vaikeuttaa osaltaan se, että huumeiden käyttö on kriminalisoitu. Tästä syystä on hyvin mahdollista, että kaikki apua tarvitsevat eivät uskalla käyttää päihdehuollon palveluja kiinnijoutumisen pelossa. Huumekuolemien lähes täydellinen puuttuminen Suomesta antaa kuitenkin aiheen arvioida, että ainakaan vaikeissa tapauksissa ei hoitoon hakeutumista pelätä tai sitten ongelmakäyttäjiä on hyvin vähän. Huumekontrollin tiukentumisen näkyminen korvikkeista ja epätasaista laatua olevista huumeista aiheutuneina huumekuolemina ei esimerkiksi Tanskan tavoin (Winsløw 1985) näytä olevan todellisuutta Suomessa. Ei ole näkyvissä merkkejä myöskään siitä, että huumekontrollista johtuva ainepula olisi pakottanut moniakaan käyttäjiä siirtymään lievistä aineista koviin. Kovien huumeiden käyttäjien määrä ei ole Suomessa lisääntynyt mainittavasti edes 1970-luvun alun jälkeen, vaikka tuolloin nuorten hasiskokeilut olivat suhteellisen yleisiä. Paljon keskustelua aiheuttanut porttiteoria ei näytä tämän perusteella soveltuvan ainakaan Suomen oloihin, sillä hasiskokeiluista ei ole juuri siirrytty kovien huumeiden käyttöön.

Vaikka huumekontrollin vaikutuksista huumeiden käyttöön ei olekaan selvää näyttöä, on sillä joka tapauksessa merkitystä yksilön oikeusturvan kannalta. Huumausainerikosten esitutkinnan yhteydessä sovelletaan poikkeuksellisen kovia menetelmiä ja rikostutkinnan edelleen tehostamiseksi vaaditaan poliisille yhä uusia toimintavaltuuksia. Uusimpana vaatimuksena on esitetty puhelinten salakuunteluoikeuden saamista poliisille. Jos vaatimuksiin suostutaan huumausainerikosten osalta, on uudet valtuudet helppo siirtää koskemaan yksilöiden valvontaa laajemminkin.

Suomen huumeongelman vähäisyyttä selittäviä tekijöitä

Suomen huumekontrollin erityispiirteillä ja varsinkin tiukalla esitutkintakäytännöllä on varmasti osaltaan yhteyttä suomalaisten vähäiseen huumeiden käyttöön. Joiltakin osin kontrollin on todettu jo menneen liian pitkälle. Esimerkiksi lääkintöhallituksessa on pantu huolestuneena merkille, että lääkärit eivät uskalla kirjoittaa huumereseptejä potilaille, vaikka kyse olisikin todellisesta tarpeesta (Sumuvuori 1984).

Yleisimpänä selityksenä Suomen huumeongelman vähäisyydelle on tarjottu Suomen syrjäistä asemaa ja tiukkaa ulkomaalaispolitiikkaa. Osaksi tämä varmaan pitääkin paikkansa, sillä Suomi ei sijaitse minkään kansainvälisen huumereitin varrella. Tällöin on kuitenkin muistettava, että 1970-luvun alussa oli Suomessakin suhteellisen helppo ostaa hasista ja että sitä myös kokeiltiin suhteellisen laajasti. Tarjontaa siis löytyi kysynnän kasvaessa. Kun kysyntä myöhemmin selvästi väheni, hinnat nousivat ja huumekauppiaat menettivät kiinnostuksensa Suomeen pienten markkinoiden vuoksi. Aineiden vähäisen tarjonnan vuoksi joutui osa vanhoista huumeiden käyttäjistä siirtymään muihin maihin jatkamaan huumeiden käyttöään.

Huumekontrollin pelko ei ole ainoa syy, miksi Suomessa on vain vähän huumeiden tarjontaa ja kysyntää. Syvällisimmät syyt löytynevät suomalaisen päihdekulttuurin juurista. Alkoholi on jo satojen vuosien ajan hallinnut suvereenisti Suomen päihdemarkkinoita, ja sen käyttöön liittyy sellaisia merkityksiä, joiden kanssa vieraan kulttuurin tuotteeksi koetut huumeet eivät voi kilpailla. Huumeiden käyttöön liitettävät merkitykset eivät sovi perinteiseen suomalaiseen päihdekulttuuriin. Huumeet voisivat toimia alkoholin vakavasti otettavana vaihtoehtona vain, jos niiden ympärille muodostuisi voimakkaita erilliskulttuureja, joissa suomalaisen yhteiskunnan perinteet ja arvot haluttaisiin asettaa kyseenalaisiksi. Tällaista liikehdintää ei kymmenen viime vuoden aikana ole kuitenkin ollut havaittavissa. Osittain tähän lienee syynä se, että Suomessa ei ole varsinaisia suurkaupunkeja, jotka tarjoaisivat otollisen kasvualustan vaihtoehtoisille kulttuu-

riliikkeille.

Suomalaisen päihdekulttuurin erityispiirteet huomioon ottaen vaikuttaisi hyvin luultavalta, että suomalaisten huumeiden käyttö ei oleellisesti lisääntyisi, vaikka huumekontrollia nykyisestä lievennettäisiinkin. Huumeiden käyttö lisääntyisi vain sillä edellytyksellä, että siihen kytkettäisiin joitakin uusia suomalaiseen yhteiskuntaan ja elämäntapaan liittyviä merkityksiä. Tällöinkin olisi kysymys vain eri päihteiden osuuksien muutoksista, eli alkoholi saattaisi hieman menettää asemiaan huumeille. Tällä hetkellä ei tällaisesta muutoksesta ole kuitenkaan näkyvissä mitään merkkejä.

Kirjallisuus

Aho, Timo & Halinen, Markku: Huumetilanne vankiloissa. Vankeinhoidon neuvottelukunta 1:1984. Helsinki 1984

Heinonen, Markku: Huumausaineita kokeilleiden määrä lisääntynyt jonkin verran nuorten keskuudessa 1980-luvulla. Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimusosaston tiedotuksia 7/1985. Helsinki 1985

Interpol: Report on drug trafficking in Europe during 1984. For presentation at 11th European Meeting for Heads of National Drugs Services 1985

Kontula, Osmo: Huumausainerikokset ja niiden kontrolli: Tilanne Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 76. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1986

Määttä, Paula: Images of a young drug user. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 32. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1976

Narkotikasituationen i norden. Rapport från en nordisk arbetsgrupp till kontaktmannaorganet för narkotikafrågor. Stockholm 1984

Rexed, Ingemar & Sesser, Marie: Narkotikaligor. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 68 (1981): 2, 106 — 119

Riska, Elianne & Klaukka, Timo: Kvinnors bruk av psykofarmaka. S. 40—50. I: Kvinnoforskning kring alkohol och droger. NAD-publikation 8. Göteborg 1983

Rosenqvist, Pia: Cannabis och dess bruk i Helsingfors hösten 1968 — våren 1969. Pro gradu-avhandling. Sociologiska institutionen, Helsingfors universitet. Helsingfors 1970

Savio, Annikki: Huumausaineongelma päihdehuollossa 1.7.1983. Sosiaalihallituksen erityishuoltotoimiston moniste. Helsinki 1983

Selvitys tamperelaisnuorten huumeiden käytöstä. Tampere 1985

Soikkeli, Markku: Kaikki puhuvat huumeista. Raittiussanomat 1985: 15, 21

Sumuvuori, Heikki: Huumausaintereseptien tilausmenettely muuttuu. Lääkintöhallitus tiedottaa 1984: 2

Vuori, Erkki & Penttilä, Antti & Tamminen, Veikko: Oikeuskemiallisesti todetut myrkytyskuolemat vuonna 1982. Suomen lääkärilehti 39 (1984): 35, 3076 — 3080

Winsløw, Jacob: Tanskan huumausainelainsäädännön tehostetun soveltamisen edut ja haitat. Sosiaalinen aikakauskirja 79 (1985): 4, 16 — 20.

English Summary

Osmo Kontula: Suomen huumetilanne ja huumekontrolli 1960-luvulta 1980-luvulle (The narcotics situation and narcotics control in Finland from the 1960s to the 1980s)

The picture given of the Finnish narcotics situation in the public discussion on narcotics is somewhat sombre, mainly because of the increase in narcotics offences in the last few years. Almost one thousand people are charged annually with drug offences. In fact the increase in crime figures can be explained by stricter control and an expansion of the concept 'narcotics'. In the Statute of Narcotics of 1981, psychopharmaceutical drugs were equated with narcotics and their use for other than medical purposes was made a criminal offence. In addition, one must bear in mind that one half of the narcotics offences in Finland are merely drug taking which is not a criminal offence in other Western European countries except Norway and Greece.

In international comparison the narcotics situation in Finland is markedly better than in the rest of the Nordic countries, and on the basis of the statistics on drug seizures it can be concluded that the situation is better than in any other Western European country. The number of people who experiment with, or use hard drugs in Finland is exceptionally low. Of the narcotics offences in Finland, cannabis (chiefly hashish) accounts for 70 %, psychopharmaceutical drugs for less than 20 %, and the rest is made up by indictments relating to hard drugs, mostly amphetamines. The bulk of Finnish narcotics offences are for private use or possession of a few grammes of hashish. A typical feature of the pretrial investigation of narcotics offences is the exceptionally long detention times (maximum 17 days).

The social and health authorities considered the Finnish drug problem much more restricted than representatives of the police narcotics division. Drug-related health problems are fairly limited. Of those treated for intoxicant abuse, some 300 had used narcotics (1.5 % of all cases treated); there are some 60 cases of drug abuse discovered annually (0.5 % of all cases of intoxicant abuse), and about 30 persons are treated in hospitals annually for narcotics use. Poisoning caused by narcotics is very rare in Finland, on average there is only one case every other year.